

DEVİRİM ZAMANLARINDA TOPLUMSAL CİNSİYET VE “HALK”*

Sherene Seikaly

Çeviren: Sinem Şekercan, Özlem Aslan

Sherene Seikaly bu makalede Mısır'daki olayları "halk" kavramı etrafında yürüyen tartışmalar üzerinden inceliyor. Seikaly bazen oy kullanabilecek kadar eğitilmiş görülmeyen insanlar için kullanılan, korku ve nefret nesnesi olarak kurulan, bazen de devrimin kahramanları olarak gösterilen "halk" kavramının içinde nasıl doldurulduğunun, dönemsel olarak kimin bu kavramın içine dahil edilip kimin edilmediğinin iktidarların muhafazası için nasıl merkezi olduğunu Mısır örneği aracılığıyla sorguluyor. Seikaly halk egemenliğinin özgürlükçü bir şekilde yeniden düşünülmesi için sömürgeci, liberal, İslamcı ve laik söylemler arasındaki ortaklıkların incelenmesinin elzem olduğunu vurguluyor.

Aralık 2010'dan beri “eş şaab” (halk) sözcüğü siyaset, bugün ve gelecek anlayışımızın tam merkezine oturdu. Arap halkının siyaset potansiyeli için ölüm çanlarını çalmak ve halkın görünüşte yıkılmaz otoriter devlet sistemine verdiği rızayı afişe etmek hem Arap dünyasında hem de dışarıda kabul gören anlayış oldu. Aktivistlerin üzerine çok rahat ahkâm kestikleri “Arap sokakları” tarihsel sözünü tutamamıştı. Tarihe yapılacak kaçınılmaz yürüyüş sonsuza kadar ertelenmiş, hatta daha da kötüsü onu hayal etmek imkânsız bir hal almış gibi görünüyordu. Birçok düşünür ve akademisyen, kemikleşen bir liberalimizin içine gitgide daha fazla battı.

Genellikle Arap kadınının bedeninde ve aksesuarlarında somutlaşan marjinalleştirilmiş, haklarından edilmiş, fakirleştirilmiş insanlar tartışma ve tanımlama alanları hâline gelirken sık sık hem araştırma hem de empati nesnelere oldular. Fakat bu beden –hem halkın hem de o halkın bileşenlerinin bedeni- aynı zamanda nefret ve korku nesnesi oldu. İslamcı bir gelecek için olası bir temel olarak *halk* liberal, orta sınıf düzene karşı bir tehdit oluşturuyordu. (Ne de olsa “tanıdığımız şeytanı” iktidarda tutan, Hüsnü Mübarek’in etkili bir şekilde kullandığı İslami tehdidin ta kendisiydi.)

Kolektif bir bütün olarak halkın ve onunla birlikte siyaset ve halk egemenliği ihtimallerinin arkasından methiyeler düzen yalnızca liberaller değildi. Bizi özgürlük ve faillik gibi liberal öğretileri sorgulamaya zorlayan radikal entelektüeller de siyaset ihtimaline engel olmaya çalışıyor gibiydiler. Defalarca açıklamaya çalışıp başarısız olduğu otoritarizmin yanı başında bir umutsuzluk epistemolojisi kök salmıştı. Ne var ki Aralık 2010'dan itibaren çok sayıda insanın bile isteye hayatını riske atması bu önkabulleri derinden sarstı.

Mısır'da, Tahrir Meydanı'nın baş döndürücü ilk on sekiz gününde, halk yalnızca taleplerini dile getirmedi, bir an için bu taleplerini gerçekleştirdi. Aktivistler sık sık "Ülkeyi özgürleştirdik," demeye başladı. Umutsuzluk, uzmanlarıyla birlikte tekinsiz bir zemindeydi artık. Her birimiz uzun zaman önce unuttuğumuz, hatta çoğumuzun hiç bilmediği umut deneyimiyle karşı karşıyaydık. Aktivistler, şairler, sanatçılar ve akademisyenler halka yeniden, başka bir gözle, baktıkça şaşırıyordu. Zafer hüküm sürüyordu.

Ama zafer gösterisi umutsuzluğun belalı diğer yüzü olarak ortaya çıktı. Halk, bir kez daha nesneleştirildi, yalnız bu sefer kahramanlaştırılarak. Kahraman ulusun kaderini gerçekleştirmesi anlatısı Mısır'da sıradan bir meta olarak en sığ şeklini aldı: Kahire Uluslararası Havaalanı'nda gelenleri karşılayan Başkan Obama'nın Mısır'ın devrimci gençliğine övgüler düzduğu Mobinil reklamlarından tutun, devrimi marka olarak kullanan ürünlerin sayısındaki artışa kadar. Halk artık bir üründen ibaretti. İstisnai bir ulus ve homojen bir grup olarak halk yeni bir Mısır yaratacaktı. Bu yeni Mısır ve onu oluşturan insanların doğasının derin bir ihtilaf sahasına dönüşmesi uzun sürmedi.

Kadın bedeni, onu adlandırmak, onun üzerinde hak iddia etmek gibi mefhumlar ön plana çıktı. Tahrir'in baş döndürücü şekilde umutla dolu günlerinde, devrimci davranış kodu kadınların bedenlerinin ataerkil bir tarzda "korunmasından" çok daha fazlasını yaptı. Geçici olsa da bu kod, devrimin kabul edilebilir ve normal olana dair eski usulleri nasıl kırabileceğine ilişkin bir örnek oluşturmuştu.

Yüksek Askeri Konsey'in geçici yönetimi, bu ütopyik alanları korkutma, aşağılama ve işkence alanlarına dönüştürerek geri almak için büyük yatırım yaptı. Fakat konsey bunu yaparken bile, daha büyük değişikliklerin yolda olduğunu gösteren bazı belirtiler vardı. Samira İbrahim ve onun durumundaki diğer kadınlar, devletin bedenleri üzerindeki iddialarına karşı cesur savaşlar verdiler. Tecavüz tanıklıklarını kamusal alanda paylaştılar, aşılamayacağı düşünülen bazı kırmızı çizgileri yerinden oynattılar. Fakat eşlik ettikleri otoritarizm gibi kabul edilebilir ve normal olanın kalıpları, bu on sekiz günün hesaba katabildiğinden daha çetin çıktı.

Yeni Mısır siyaset için olanaklar vaat ederken, içinde seviyesi artırılmış bir cinsel şiddet ve taciz barındırıyordu. 2012 yazından itibaren Tahrir'deki protestoculara dönük toplu tecavüz vakaları arttı. Erkekler, kadınları taciz etti, soydu, dürttü, onlara tecavüz etti ve kadınları defalarca vajinalarından bıçakladı. Kadın bedeni üzerindeki mücadele artık devletle devrimciler arasında değil, halk arasında ve halkın içindeydi. Artık gözle görülür olan kamusal linç ve tecavüz olaylarının, tüm bu şiddetin suçlusu kimdi?

Halkın hayaleti sinsi sinsi dolaşıyordu. Artık idealleştirilmiyordu, yine suçlanmak üzere oradaydı. Ülkenin sözde gerikalmışlığı (bir kez daha) halka dayandırılmıştı.

Halkın gerikalmışlığın sebebi olarak görülmesi, aramızdaki tarih öğrencileri için bildik bir mevzu olsa gerek. Sömürge yetkilileri kolonidekiler üzerindeki hâkimiyetlerini ve onların sömürülmesini meşrulaştırmak için bu fikri kullanmışlardı, hâlâ da kullanıyorlar. “Gelişmemişlerin” “gelişmesi” için kadın bedeninin “ölgürleşmesinin” merkezi önemi de çok tanıdık gelmiş olmalı. Bu buyruklar 19. yüzyılın sonundan bu yana Mısır’daki Lord Cromer’den, Afganistan’daki Laura Bush’a kadar kulaklarımızı çınlatmaya devam etti.

Şüphesiz otoriter rejimler, kolonyal mirasların ayakta tutulması konusunda çok vefakârlardı. Gelişimin temel denklemini muhafaza ettiler: Siyasi ve toplumsal hiyerarşileri korumak ve muhalefeti kontrol altına almak adına sınırlı bir ekonomik iyileşme oluyormuş gibi göstermek. Bu sebeplerle, halka yönelik mevcut liberal suçlamalar; aç oldukları için fakirleri, siyasetteki boşluk için okuryazar olmayanları suçlamak rahatsız edici ama şaşırtıcı değil.

Bu liberal yaklaşımın ilk belirtisi Muhammed El Baradeý’den gelmişti. Baradeý, başkanlık yarışından geri çekilmeden önce, yarışın daha ilk günlerinde Müslüman Kardeşler’in çok az seçmen desteği alacağına dair kehanetlerde bulundu. Neye uğradığımızı şaşıracağımız birçok olay olacaktı. Bunlardan biri Aralık 2012’de anayasa referandumunun geçmesiyle gerçekleşti. Bu referandumun Kardeşliğin daha muhafazakâr kanadı için bir zafer olduğu geniş kesimlerce kabul edildi. Baradeý bu başarısızlığı Mısır halkını ikiye bölen bir haritayla açıkladı: “Şu anda, bir tarafta eğitimli orta sınıf var, diğer tarafta ise sözde İslamcılar ve ülkenin okuma-yazma bilmeyenlerinin çoğunluğu.”

Bu ikilik, tüm toplumsal cinsiyet boyutlarıyla halktan ne anladığımızın derhal bir eleştirisinin yapılması gerektiğini haykırıyordu. Fakat tam bu noktada, sınıf kavramına temas edilmesi de elzemdi. En nihayetinde diğer ileri gelen hukukçularla birlikte Mısır’daki okuryazar olmayan insanların “göreceli” bir oya (*taswit nisbi*) sahip olmaları gerektiğini söyleyen, Mısır siyasi sınıfının en başarılı kadınlarından birinden başkası değildi. Liberal yapılanmanın bu şekillerde ifşa edilmesi aslında bizleri çok şaşırtmalıdır ama şaşırtmayabilir de.

Diğer modeller halk fikrine dair neler önermişti peki? Toplumsal meşruiyetini sekiz yıl boyunca otoriter yönetime karşı yürüttüğü muhalefetten ve marjinalleştirilerekmiş ve haklarından mahrum bırakılmış kesimlere sağladığı temel hizmetlerden alan Müslüman Kardeşler bir yıllık kısa egemenlikleri süresince siyaset imkânı, halk fikri ve halk egemenliği umudu üzerine ne gibi

dersler sundular? Devletin açık bıraktığı boşluğu uzun süre doldurduktan sonra, devletin ta kendisi olarak Müslüman Kardeşler neye benziyordu?

O kadar da iyi değillerdi. Göze çarpan mezhep çatışmaları vardı ve bunlar belki de en çok geçen nisanda dikkat çekmişti: St. Marks Katedrali'nde polis kilisedekilere biber gazı sıkarken, siviller de ağıt yakan insanlara dışarı çıkmaya çalışırken taş atmıştı. Aynı şekilde toplumsal cinsiyet meselelerinde de durum tam bir felaketti. Cinsel taciz olaylarının artması sonucunda kurulan komisyona cevaben, Şura Meclisi üyeleri doğrudan mağdurları suçladı. Özgürlük ve Adalet Partisi üyesi Reda el Hefnavi şunları söyledi: “Protestolar sırasında kadınlar erkeklerin arasına karışmamalıdır.” Selefî Nur Partisi üyesi, Salih Abdül Salim'in ifadesi şöyle olmuştu: “Haydutlarla dolu yerlerde protesto yapmayı tercih ediyorsa kabahatli olan kadındır.” İfade özgürlüğüne sınırlar getirmek için yasal hükümlerde dine hakaret ifadesinin artan kullanımı da hayra alamet değildi. Bazı gözlemciler, Müslüman Kardeşler rejiminin faşist olduğu gibi basit sonuçlara vardılar. Bu sanki biraz fazla dramatik. Hikâye, birçok kişinin de ifade ettiği gibi kopuştan ziyade devamlılıkla ilgiliydi.

Gerçekten de bir tarafta ekonomi politikalarına üstünkörü bir bakış, diğer tarafta ise halka dair fikirler eski rejimle bazı devamlılıklara dair ipucu veriyordu. Müslüman Kardeşler, önde gelen üyeleri ve Khairat el-Shatar ve Hasan Malik gibi milyonerlerinin çalışmaları ve girişimleri ile açıkça ve aralıksız bir şekilde tekrar yabancı yatırımları artırmaya, kamu harcamalarını düşürmeye ve özelleştirmeyi teşvik etmeye çalıştı. Aslında Müslüman Kardeşler, son otuz yıldır hizmetleriyle etkisini azaltmaya çalıştığı neoliberal paradigmayı destekliyordu.

Geçen haziran ayında “halk”ın hem kurucu özne hem de suçlama nesnesi olarak başka bir yorumunun kitlesel olarak kullanıldığını gördük. İki buçuk yıl boyunca “haydut” kavramı, insanların işkence görmesinin ve siyasetten dışlanmasının meşrulaştırılmasına yarayan etkili bir kategori oldu. Hazirandan bu yana, yepyeni hem de netameli bir kategorimiz oldu: “Terörist”. Bu, halk adınaydı. İşte tam bu noktada sadece solun değil, sağın da kitlesel bir seferberliği etkileme gücünü göz önünde bulundurmamız gerekiyor. Terörist fikrinin Müslüman Kardeşleri ve onu destekleyen milyonları Mısır halkı kategorisinden ve insanlık çerçevesinden çıkarmak için kullanılan çok önemli bir mekanizma hâline geldiğini görmeye başlamamız elzem. Rabia Meydanı'ndaki kanlı katliamı mümkün kılan ve daha genel anlamda askeri otoriterliğe karşı açık muhalefetin susturulmasını mümkün kılmaya devam eden, kategorilerin bu tehlikeli biçimlerde kullanılmasındır.

Başarılı bir askeri otoriterliği yöneten görünüşte “laik” bir hükümetin elinde, Mısır halkının başka bir acımasız haritalandırmasını buluyoruz: Bu harita yoksulları yoksullukları yüzünden suçlamakla kalmıyor, aynı zamanda 25 Ocak Devrimi'nin aşmaya çalıştığı bölünmeleri yaratmaya çalışıyor. Sömürgeci, liberal, İslamcı ve laik anlayışların halka bakış açılarındaki devamlılıkları tam da burada bulabiliriz. Halk fikrini ve halk egemenliğinin imkânını yeniden düşünmek için tam da bu devamlılıklara bakmamız gerekiyor. Devrim zamanlarının umutla umutsuzluk arasında gidip gelen heyecan dolu treninde sağ kalmanın yollarından biri de bu olabilir.